

HARDGRAS

N°164

**Beste
voetbal
schrijver
van
Neder
land**

in dit
nummer
o.a.

Simon
Kuper

Thomas
Heerma
van Voss

Martijn
Simons

Lotje Steins
Bisschop

Het WK

Perugia

in Marokko

Langs de lijn

ambo|anthos

NUMMER 164

Het boek van Frank Heinen, *Reizen is onzin*, is een onweerstaanbare aanrader.

Ook in het verhaal 'Voetballen tussen snelweg en casino' zitten scènes waarbij de lezer het moeilijk droog houdt. Bijvoorbeeld de uitleg door Frank van het verschijnsel dat medevoetballers in het Footy er niet tegen konden wanneer een medespeler een aanwijzing gaf, bijvoorbeeld: 'Hier, hier.'

'Waarom schreeuw jij zo tegen mij?' De uitleg: dat in het Footy mensen meededen die nooit op een club hadden gezeten. Dat ze daarom bezwaar maakten tegen een directe aanwijzing. Wat in het voetbal gewoon was, kwam elders over als 'politiek incorrect'. 'Gaaan.'

Het schrijversportret van Arthur van den Boogaard is opnieuw een hoogtepunt.

Dat de auteur Pete Davies van het beroemde boek over de WK 1990 *All Played Out*, zo'n verpletterend *writer's block* kreeg dat hij in een supermarkt ging werken, iets wat hij jarenlang zou blijven doen.

En we besteden twee keer aandacht aan de Palestijnse voetballer Suleiman al-Obeid, over wiens dood in Gaza de UEFA zei: 'Farewell to Suleiman al-Obeid, de Palestinian Pelé.'

Mo Salah vroeg zich publiekelijk af of de UEFA misschien ook iets had kunnen zeggen over de manier waarop Al-Obeid om het leven was gekomen. Hij bedoelde: vermoord door Israël terwijl hij wachtte in een voedselrij. Proud to present ten slotte, een voorpublicatie uit

De Wereld aan mijn voeten, door Simon Kuper.

***Sinds oktober 2023 zijn volgens
de Palestine Football Association ten minste
662 mensen uit de sport- en scouting-
sector vermoord.***

pagina 74

**Voetballen
tussen snelweg
en casino**

Frank Heinen

**De mieren-
koningin**

Lotje Steins Bisschop

**Voetbal
en de Kunst
van het Schrijven**

Arthur van den Boogaard

**Penelope
in Arnhem**

Fred Kistenkas

**Penelope
in York**

Fred Kistenkas

**De Zuid-Koreaan
van AC Perugia**

Thomas Heerma van Voss

**De
witte duif**

Martijn Simons

**In Memoriam
Suleiman
al-Obeid**

Aya Musa

**De buurjongen
van PSG**

Michel Doodeman

**Vroege tripjes
van 1988 - 1998**

Simon Kuper

**Bergkamp, de beste
YouTube-compilatie-
voetballer**

Daan Sutorius

**Toen Telstar
uit zijn slaap
ontwaakte**

Peter de Waard

The background of the cover is a stylized illustration. In the foreground, a green soccer field is visible with a white goal and net. Behind the field, there are several tall, modern buildings with many windows, suggesting an urban setting. The sky is a pale blue. The entire scene is framed by a thick red border.

VOET BALLEN TUSSEN SNELWEG EN CASINO

Frank Heinen

Soms, bijvoorbeeld als ik mezelf weer eens hoor zeggen dat ik nog altijd voetbal, ja hoor, zeker wel, wat heet! ('Elke week op het veld, en om de week in de zaal'), vraag ik me af of het eigenlijk wel klopt dat ik nog altijd voetbal. Ach, volgens de ene definitie al lang niet meer en volgens de andere nog net wel, vermoed ik.

Ik ben nu bijna veertig – die leeftijd die geldt als een grens aan gene zijde waarvan voetballen op het veld vanzelf iets vermeldenswaardigs krijgt. Veertig, het klinkt als een slepende blessure waar niet tegenop te revalideren valt. 'Hij is veertig, en toch voetbalt hij nog.' In de zaal ligt die grens elders, ik gok bij vijftig, al weet ik niet of dat met het dak te maken heeft, of met het kleinere oppervlak van het veld. Hoe dan ook: ik voetbal dus nog. Op het veld. Elke week. Op donderdag(avond). Als kind voetbalde ik voor mijn gevoel al jaren op straat voor ik lid mocht worden van een club. Mijn ouders stonden erop dat ik eerst oud genoeg moest worden om alle regels goed te begrijpen – vermoedelijk een drogreden, want ik zat al sinds mijn vijfde op judo, een sport die aan elkaar hangt van de ingewikkelde, deels in het Japans gestelde regels die ik met ietwat zorgwekkende ijver opvolgde. Bovendien, hoe ingewikkeld zijn die voetbalregels nu helemaal? De grootste gladiool heeft ze zo onder de knie. Hadden mijn ouders stiekem niet zo'n hoge pet van me op?

Afijn, zoals ik niet kon wachten om lid te worden van een voetbalclub kon ik exact tien jaar later niet wachten om er weer mee op te houden. Ik had net een jaar achter de rug waarin ik doordeweeks de enige overige medewerker was van een online videotheek met drie directeuren en in het weekend was ik de enige eerste-elftalspeler jonger dan 25. De meeste ploeggenoten hadden kinderen, en ik was nog een kind. Ik zou gaan studeren. Ik was achttien en nogal angstig aangelegd. Met name andere mensen joegen me vrees aan. Op de een of andere manier dacht ik dat die angst zou achterblijven op de plekken waar ik er het meest last van had gehad, en dus stopte ik met mijn werk en met voetbal. Later bleek dat er overal andere mensen zijn, en dat mijn angst gewoon meeverhuisde naar nieuwe plekken, maar op dat moment leek stoppen met voetbal een slimme zet.

Daarna voetbalde ik af en toe nog wel eens op het veld, een wedstrijdje, of een seizoen, maar nooit lang, en nooit meer met dezelfde vanzelfsprekendheid die ik als kind aan de dag legde. Ik weet het aan van alles – drukte, kunstgras, blessures, angst voor een terugkeer van mijn angsten – maar ik vrees dat het erop neer kwam dat ik het niet meer zo leuk vond omdat ik niet meer zo goed was. (Of: ik realiseerde me voor het eerst echt hoe niet-goed ik altijd al was geweest.)

(Of: ik had altijd al geweten hoe niet-goed ik was, maar besepte als mid-twintiger pas dat daarin ook nooit meer verandering zou komen.)

(Of... ik weet het echt niet meer. Volgens Annie Ernaux kan niemand zichzelf echt herinneren, en Julian Barnes beweert dat jeugdherinneringen de dromen zijn die je bijblijven als je wakker wordt, illusies dus, of onher-

kenbaar bijgevielde varianten van de werkelijkheid, maar goed: als je over vroeger schrijft, is er weinig anders voorhanden dan dat.)

Dus ik was al wel zo'n beetje definitief gestopt met voetballen op het veld toen ik werd gevraagd er weer mee te beginnen. De uitnodiging kwam van Roman. Roman schreef romans en verhalen voor onder meer *Hard gras*, en hij woonde altijd ergens waar je het niet verwachtte. Sinds enige tijd voetbalde hij in het team van zijn broer, een elftal van spelers die elkaar kenden van de studie sociale geografie.

'Sorry,' zei Roman, 'het is culturele antropologie. En ze spelen met zeven.' Voetbal je nog, als een elftal geen elftal is en er op een half veld wordt gespeeld, met pupillendoeltjes die nooit precies tegenover elkaar staan? Op een donderdagavond fietste ik erheen. Het voetballen vond plaats onder de vlag van de firma Footy, een commercieel bedrijf dat alle weekavonden gebruik maakte van een veld van een amateurvoetbalvereniging die de geest had gegeven. Het complexje – één veld, één trapveldje en één kantine – bevond zich achter het Holland Casino en werd van de A2 gescheiden door een geluidswal en een overwoekerde sloot vol ratten.

Op dat moment had ik nog nooit van Footy gehoord. Het bleek een organisatie die in enkele grote Nederlandse steden, en op andere plekken waar het sociale weefsel al voldoende rafels vertoonde, buiten de KNVB om competities organiseerde op velden die niet (langer) door reguliere voetbalclubs werden gebruikt. Voor scheidsrechters, ballen en competitieschema's werd gezorgd. Het was net echt, behalve dan dat het net niet echt was. Het was de voetbalvariant van rijden op een Swapfiets. Later zou ik me realiseren dat dit soort organisaties het verenigingsleven ondermijnen, dat de mensen die rijk genoeg zijn om bij Footy te spelen in feite hun maatschappelijke betrokkenheid afkopen. Er wordt geen enkele andere bijdrage gevraagd dan een financiële, je wordt nergens voor gevraagd, er is geen clubblad, geen jeugdteam zonder trainer, geen ereleden. Er is slechts een rimpelloos oppervlak met niets eronder.

Die eerste keer beviel me wel. Met name het feit dat het niveau van dienst aard was dat ik nauwelijks merkte dat ik jaren niet op het veld had gestaan, vond ik een aanbeveling. Na afloop van de wedstrijd kreeg Roman een consumptiemuntje, als Man of the Match. Die muntjes zouden in de jaren erna een wekelijks terugkerend doel voor me worden – ik zou willen dat die herinnering zo'n droom is die Barnes bedoelt, maar ik weet zeker dat het de harde werkelijkheid is.

De sfeer in het team week nogal af van de sfeer in al mijn vorige voetbalteams. De meeste teamgenoten hadden als kind nooit gevoetbald, iets wat gek genoeg met name het niet-voetballende deel van hun spel beïnvloedde. Dat wil zeggen: de meesten leerden na verloop van tijd dat je een bal

beter met je binnenkant kan aannemen dan met je voetzool, en wat het betekent om aan de binnenkant te dekken en hoe je je vrijloopt (en hoe niet). Ingewikkelder bleek het 'coachen'. Of, preciezer: het gecoacht worden. Wie niet van kinds af aan is 'gecoacht', dus op luide toon in het veld is gewezen op zijn taak, blijkt daar als volwassene niet meer 'voor open te staan', zoals een van mijn nieuwe teamgenoten me eens uitlegde.

'Waarom schreeuw jij zo?' vroeg hij na afloop in de kantine.

'Ik riep dat je het breed moest maken,' zei ik.

'En dan die gebaren...'

'Ik gebaarde dat je het breed moest maken.'

'Dus je was niet boos?'

'Nee.'

'Het kwam wel zo over. Misschien kun je het dan voortaan op een ander volume zeggen, en niet zo ongeduldig.'

'Maar anders hoor je het niet. En ik had een man in mijn rug.'

'Dat kan wel, maar ik sta er niet voor open. Sterker nog: ik merk dat ik er een beetje van dichtklap.'

Destijds beschouwde ik dat als een onbegrijpelijke vorm van lichtge-
raaktheid, exotisch haast: ik wist wel dat er mensen zijn die niet hun
hele jeugd zijn 'gecoacht', maar realiseerde me niet welke gevolgen
zo'n tekort kan hebben. Een paar jaar van zachtaardige communicatie
later wees ik zelf een teamgenoot terecht vanwege zijn toon, die ik
'als onprettig had ervaren'.

Ik herinner me niet meer of ik ooit officieel bij het team ben gevraagd.
Zoals sommige mensen op een dag gewoon verkeren hebben, zonder
dat iemand daar ooit een punt van heeft gemaakt, zo belandde ik in
mijn laatste voetbalteam. Vanaf een zeker moment moet ik zijn begonnen
bij te dragen aan de stevige contributie die Footy per team vroeg om
deel te nemen. Dat moet ook het moment zijn geweest waarop me begon
op te vallen hoeveel spelers met een leaseauto naar het terrein kwamen,
of met een elektrische bakfiets. Argeloos was ik een yuppendomein
binnengestommeld, en het feit dat het vrij lang had geduurd alvorens ik
daar erg in had, kan allerlei oorzaken hebben, maar zoals wel vaker ligt
de meest gruwelijke verklaring ook het meest voor de hand: namelijk
dat ik zelf een yup was.

(Gesteld dat er überhaupt nog yuppen bestaan. Nu ik erover nadenk:
ik hoor eigenlijk nooit meer over ze. Mogelijk zijn ze uitgestorven.
Blijft de vraag wat het voor mensen zijn met wie ik elke donderdag
een voetbalveld deel.)

Ik werd hartelijk onthaald in het team, en toch merkte ik af en toe dat
ik er nooit helemaal bij hoorde. Misschien kwam dat omdat ik niet in
de appgroep zat, en omdat ik vaak als een van de eersten wegging, na
de derde kan bier meestal, terwijl het dan pas gezellig wordt. Zodoende

voelde het soms alsof ik tussen twee stoelen zat, ergens tussen vaste invaller en vaste basisspeler in. Dat gevoel overkomt me vaker, vermoedelijk is het zo'n hardnekkig deel van wie ik ben dat ik er mijn werk en mijn voetballoopbaan aan heb aangepast. Ik ben er wel, maar nooit helemaal. Waar de rest van mij dan uithangt? Joost mag het weten. Zonder smartphone mis ik af en toe wel eens iets belangrijks. Zo fiets ik altijd met lichte spanning naar het veld. Altijd ben ik aan de late kant, en altijd speur ik op het bijveldje naar het geel van ons tenue (we spelen in shirts van Wolverhampton Wanderers, niemand weet waarom), in de hoop dat ik op een bijveldje een van ons zijn warming-up al zie doen. Eén keer ging de wedstrijd niet door. De tegenstander had afgebeld, niemand had me ingelicht, het middelste van de drie veldjes lag er uitgestorven bij. Even zat ik heel erg tussen twee stoelen. Ik pakte een bal en schoot een minuut of tien op een leeg doel. Toen ik in de grond trapte, was het wel weer mooi geweest.

Maar verder was en is het een comfortabel bestaan, dat van Footy-voetballer. Alles word je uit handen genomen, nooit meer verre uitwedstrijden naar vijandige sportparken, een gigantische pool fanatieke reservespelers in de app, de kantine kent geen sluitingstijden en de sfeer op de velden is vreedzaam, op het bedaagde af.

Al is dat ook wel eens anders geweest.

In een van mijn eerste wedstrijden speelden we tegen een team waarvan ik de naam niet durf op te schrijven, uit angst voor repercussies.

Dat team was geen yuppenteam. Ik weet niet wat het wel was, maar iedereen was er als de dood voor. Je zou kunnen zeggen dat het een team vol enthousiaste jongens was, en als je het begrip 'enthousiasme' maar ver genoeg oprekt – tot ergens halverwege het Wetboek van Strafrecht – dan klopt dat ook nog. Hun speelstijl bracht herinneringen boven aan enthousiastelingen uit mijn vorige voetballevens. Zo had je indertijd in Bussum Schiller: de engste speler uit een verder brave competitie. We kwamen hem elk seizoen twee keer tegen, en meestal daarna ook nog op de toernooien. Schiller heette geen Schiller.

We noemden hem zo omdat we dat grappig vonden, een verdediger met een agressieprobleem met de naam van een dichter uit de Romantiek. Buiten het veld was Schiller erg vriendelijk, maar we zagen hem eigenlijk alleen op het veld.

Footy's Schiller was de leider van zijn zevental. Ik weet niet of hij zijn ziel aan de duivel had verkocht, of dat die er alleen op donderdagavonden op paste. Die eerste keer wist ik nog niet dat elke wedstrijd tegen dat team geladen zou zijn met een elektrische spanning die elk moment kon ontbranden, en dat elke wedstrijd – van twee keer 25 minuten – ook nog eens om de haverklap zou worden stilgelegd voor onheilszwangere discussies, maar wat die avond na jaren afwezigheid weer bij me terugkeerde, was de sensatie van een bal aannemen en dan

het kunstgras voelen trillen onder de voeten van een aangelopperende tegenstander die je nog niet ziet, maar die je wel elk moment gaat raken. Hij een bus uit een film van Jan de Bont, jij een schuldeloze brandkraan, op de stoep, *mind your own business*. 'Als het gevaar nadert, zing het toe,' luidt een Arabisch gezegde. Als het gevaar van achteren komt, op kunstgras, spring dan zo hoog je kunt, zou ik daaraan willen toevoegen. Dat moment, het moment vóór de klap, het moment waarop je alleen de bal lafjes kunt terugkaatsen en hoopt dat je sprong hoog genoeg is, dat herinnerde ik me plots weer haarscherp van uitwedstrijden tegen Zuidvogels en VVOG. In latere tijden, na klachten van de andere teams, die argumenteerden dat ze toch voldoende contributie betaalden om van mishandeling gevrijwaard te blijven, vertoonde het team van Schiller opzichtige pogingen tot beterschap. Bij elke overtreding sprintte Schiller dan op de situatie af en begon spelers uit elkaar te halen nog voor er een confrontatie had plaatsgevonden. Die de-escalatiepogingen waren zo talrijk zo overlopend van ijver en zo, ja, fysiek, dat ze vroeg of laat zelf ook weer tot escalatie leidden, en uiteindelijk tot het verdwijnen van het team uit de competitie. Gek genoeg komen ernstige blessures zelden voor, ik heb er in al die jaren slechts eentje meegemaakt. En daar kwam geen tegenstander aan te pas. Een ploeggenoot die verkeerd neerkwam na een sprong. Gekrijs. Een razendsnel opzwellende knie. De scheidsrechter die een ambulance belde. 'Hallo? Ja. Bij het voetballen, ja. Knie. Geen bloedverlies, nee. Hij is bij kennis. Hij is... hoe oud ben je? 28? Hij is 28?' 'Maar hij ziet er ouder uit,' riep iemand. Het vroom lichtjes. We legden onze jassen over het slachtoffer heen. Het duurde eindelijk voor de ambulance kwam. In het begin bleven we allemaal om de geblesseerde heen staan, maar steeds meer mensen maakten zich los uit de kring. Een paar traptten een balletje over. Iemand vertelde dat hij overwoog om te gaan wandelen in Roemenië. Een ander keek op zijn horloge, hij moest de volgende ochtend mondelinge tentamens afnemen. Een derde kwam aanzetten met een kan bier. 'Alcohol verdooft.' Later zei de ambulancier: 'Voorlopig kun je in elk geval niet voetballen.' 'Kon-ie toch al niet,' riep iemand. Verder is het allemaal altijd pais en vree, achter de A2.

Scheidsrechters heb je in alle soorten en maten – ook bij Footy. Je hebt erbij die de indruk wekken dat hun aanwezigheid een van de laatste loodjes vormt van een taakstraf en die de indruk wekken dat ze er eigenlijk niet zijn. Die scheidsrechters zie je vaak een paar keer, en daarna nooit meer. Dan heb je de mannen en vrouwen voor wie zo'n avondje rond een veld een sociale aangelegenheid betreft, alleen moeten ze tussendoor wel nog een wedstrijdje fluiten. Beide groepen beperken

hun bemoeienis met wat er op het veld gebeurt tot een minimum.

Of, zoals het motto van de suppoosten in het Met in New York schijnt te luiden: 'Nothing to do, and all day to do it.'

En dan heb je nog de geboren scheidsrechters die ervan genieten om een wedstrijd actief en onpartijdig in de hand te houden, maar die komen we zelden tegen. Als we er eens eentje treffen, gedragen we ons uitmuntend, in de hoop dat zo'n man of vrouw vaker wil komen, ons onvoldoende realiserend dat er aan zulke dociele teams voor zo iemand geen eer te behalen valt.

Het enige wat die uiteenlopende types verbindt, is een diepe weerzin tegen iedere vorm van protest. 'Praten', zoals dat in het voetbal heet, alsof het niet uitmaakt wat je zegt – wat trouwens ook zo is. Kunnen ze totaal niet tegen. Dat deel ik met ze: niets zo ergerlijk en onzinnig als voetballers die bij de scheidsrechter gaan staan om zogenaamd in alle redelijkheid hun kant van het verhaal te doen. Er is eigenlijk maar één uitzondering op die regel, en dat zijn mijn eigen protesten, die altijd ter zake doen en veel minder kinderachtig en eloquent zijn dan wat je meestal op televisie ziet. Zo protesteer ik uitsluitend bij onsportief spel. Dat zou je kunnen beschouwen als een protest in het algemeen belang, zo beschouw ik het althans, maar de scheidsrechters bij Footy *beg to differ*. Met name als het regent. Zo kwam het dat ik, ver na mijn 35ste verjaardag, voor het eerst in mijn leven uit het veld werd gestuurd. Het gevolg van herhaaldelijk protesteren tegen ruw spel. Scheidsrechter was N., die me eens een paar jaargangen oude VI's ter overname had aangeboden. N. kan niet tegen protesteren, en mogelijk schat hij het ruwe spel op de Footy-velden op waarde: op de drie niveaus waarop wordt gespeeld, kunnen eigenlijk alleen de teams op het eerste niveau goed genoeg voetballen om te kunnen uitsluiten dat overtredingen het gevolg zijn van een gebrek aan controle over het eigen lichaam. In die klasse spelen voornamelijk voetballers die in het weekend ook nog op het veld actief zijn, sommige zelfs in eerste elftallen van lagere klassers. Op de andere velden zijn mensen voornamelijk bezig zichzelf staande te houden – letterlijk, bedoel ik. Dat daarbij af en toe iemand omver wordt gelopen, is onvermijdelijk, en volgens N. daarom niemands schuld. Protesteren tegen algehele lichamelijke onbeholpenheid is net zo zinvol als protesteren tegen het weer.

En dus werd ik, na een zoveelste 'kom op nou scheids!', uit het veld gestuurd. Voor wie dat niet vaak meemaakt, is eruit gestuurd worden een hele gebeurtenis, een uitzonderlijk moment. Je eerste reactie is: om je heen kijken, wachten tot de rest van je team voor je in de bres springt. Zoveel onrecht, dat moet collectief gewroken worden.

Dit gebeurt eigenlijk nooit.

Nog voor je jezelf uit het veld hebt verwijderd, maak je er geen onderdeel meer van uit. Je bent een dood object geworden, ruimteverlies.

Ik herinner me dat ik langs de zijlijn naar onze tassen liep, en hoe betrapte ik me voelde. Op wat eigenlijk? Hoe dan ook op iets wat me bij anderen maar matig bevalt.

‘Scheids, mag ik er wel weer in?’ riep ik nog. Het mocht.

Hoe lang speel ik nu bij Footy? Vijf jaar? Zes? Zeven? Omdat alle jaren op elkaar lijken en er eigenlijk nooit periodes zijn waarin er niet wordt gevoetbald – het voetbal gaat het hele jaar door en de competities volgen elkaar meestal zonder merkbare pauzes op – is het niet mogelijk om in seizoenen te tellen.

In de loop van die jaren zijn er twee dingen gebeurd. Het eerste is dat ons team steeds beter is geworden. Voor elke cultureel antropoloog die vertrok, kwam er een vervanger terug. Altijd via-via, vaak iemand die al ergens anders voetbalde. Sommigen deden slechts één keer mee, anderen bleven net zo lang komen tot ze vast onderdeel uitmaakten van het team, zoals ik ook, ooit.

Nu ben ik een van de oudgedienden. Het team is mijn team geworden, de donderdag een avond waarop ik niet beschikbaar ben. Ik heb twee teambruiloften meegemaakt: op de eerste werd ik overgehaald bij het team te komen en bij de tweede stond ik mensen te overtuigen om erbij te blijven. Tevergeefs, want gek genoeg beschouwt niet iedereen voetballen als iets waarmee je niet zomaar kunt ophouden. Voor anderen, ‘niet-voetballers’, is het gewoon een vorm van lichaamsbeweging, een wekelijks uitje dat je kunt inruilen voor iets anders. En zo zijn de ‘niet-voetballers’ langzaam afgevloeid, ze zijn verhuisd, hebben drukke banen en kinderen gekregen, en zijn gaan hardlopen of tennissen. Inmiddels bestaat het team bijna volledig uit ‘voetballers’, jongens en mannen die van kinds af aan op voetbalclubs komen, honderden uren in kantines hebben doorgebracht, voetstappen op alle amateurvelden in de Regio Midden hebben liggen en het subtiele verschil tussen ‘coachen’ en ‘uitschelden’ herkennen. De cultureel antropologen die na de wedstrijd van gedachten wisselden over *Lord of the Rings*, Esther Ouwehand en wandelvakanties zijn door de jaren heen vervangen door, ja, voetballers. Jongens die allang geen jongens meer zijn, gemiddeld zo’n vijf tot tien jaar jonger dan ik, jongens die zich minstens zo verheugen op de nazit als op de wedstrijd, voor wie als warming-up een rondootje volstaat, met een sigaret in de hand en de jas nog aan. De gesprekken na afloop in de kantine zijn samen te vatten met de steekwoorden Ajax, Feyenoord, Trump en een zinnetje dat ik eens aantrof in Paveses *Leven als ambacht*: ‘Ze zijn een vijandig volk, de vrouwen, net als de Duitsers.’

Hoezeer ik me ook op mijn gemak voelde bij de onvoetbalachtige sfeer die de cultureel antropologen met zich meebrachten (al haat ik *Lord of the Rings*), ik hoor toch nog bij de voetballers, een erfenis uit een

vorig leven. In het veld behoor ik intussen al lang niet meer tot de beste spelers, al slaag ik er op goeie dagen in die realiteit te verbloemen door een paar keer per wedstrijd iets napraatwaardigs te doen, bij voorkeur zonder tegenstander in de buurt, want voor tegenstanders ben ik nog banger dan vroeger. Zo lijkt het, ook voor mezelf, soms nog heel wat. De realiteit is dat ik bijna met de week minder goed voetbal. Ik zie minder, ik durf nog minder, ik denk trager. Mijn inzet bij balverlies, altijd een sterk punt, heb ik jaren geleden al drastisch moeten terugschroeven om energie over te houden om iets met de bal te kunnen doen. Mijn onvermoeibaarheid heeft plaatsgemaakt voor vermoeidheid. Af en toe doen mijn voeten nog iets wat zelfs mij verrast, maar ze vallen uit de toon bij de rest van mijn lijf, dat steeds logger, steeds stijver, steeds strammer wordt. Alle spieren in mijn onderlichaam staan volledig op spanning, wat bewegen bemoeilijkt en hardlopen er wat gebrekkig uit laat zien. Hier heb ik niet altijd last van. Alleen bij regen, kou en bij warm weer.

Soms, tijdens de warming-up, realiseer ik me dat het precies een week geleden is dat ik voor het laatst rende. Voor iemand die veel sport, doe ik weinig aan sport, en verzorg ik mijn lichaam onvoldoende: de voornaamste verzorging bestaat uit een gebrek aan echte verwaarlozing. Oudere voetballers hoor je vaak zeggen dat ze met het vorderen van de jaren steeds beter naar hun lichaam zijn gaan luisteren, al dan niet noodgedwongen. Als ik naar mijn lichaam luister, hoor ik niets. Het zwijgt, houdt zich dood, in de hoop dat mijn aandacht even snel zal verslappen als mijn spieren. Ik denk wel vaak aan mijn lichaam, op dezelfde wijze waarop mensen denken aan een grootouder die ze weer eens moeten bezoeken, ook al is onduidelijk ‘wat die daar nog aan heeft’.¹

‘En? Heinen? Fit?’ is de klassieke kleedkamervraag als ik een paar minuten voor het begin van de wedstrijd arriveer. Fit, ja, dat herinner ik me nog.

Bij het eerste schot op doel schiet het altijd even in mijn onderrug, en in mijn achillespees. Eenmaal uitvoerig opgewarmd gaat het dan wel even. Vroeger viel me bij goede voetballers die een dagje ouder werden altijd op hoezeer zij hun gebrek aan soepel- en snelheid compenseerden met inzicht: ze stonden altijd goed opgesteld, leken nooit buiten adem, ze belichaamden het Cruïjff-principe dat ‘wie op tijd vertrekt, niet snel

1. Mijn fysieke aftakeling zou me vermoedelijk minder bezighouden als-ie enigszins parallel liep met die van de rest van het team. Dat is niet zo. In de rest van het team bevinden zich: vier Dam-tot-Dam-finishers, een marathonloper, een sportschooltype en een jongen die dat allemaal in één betonnen lichaam combineert en die een soort sadomasochistische ultraruns loopt, waarbij op het parkoers van zestig kilometer plots een muur opduikt waar je overheen moet, of een stormbaan. Voor mij is een potje van drie kwartier al een ultrarun, maar ik ben dan ook maar liefst drie jaar ouder.

hoeft te zijn'. Aan die wetenschap houd ik mij, inmiddels zelf een oude speler, nu ook vast. Toch kom ik verdraaid vaak te laat. Dat kan volgens mij twee oorzaken hebben: 1) mijn inzicht is minder indrukwekkend dan ik altijd vermoedde of 2) tegen zo'n krakkemikkig lichaam kun je je niet op-positioneren. Ik bedoel: je moet wel kunnen lopen. De laatste jaren komt het geregeld voor dat ik struikel over... niks. Eerst werd hier nog wel eens om gelachen, later, uit piëteit, niet meer.

Een jeugd lang droomde ik ervan dat er eens iemand met een video-camera langs het veld zou staan om onze wedstrijd te filmen, zodat ik eindelijk eens mezelf zou zien kunnen voetballen. Dat gebeurde nooit, en sinds iedereen een soort videocamera in zijn zak heeft, komt er niemand meer kijken. Gelukkig, want ik moet er niet aan denken dat wat ik elke donderdag op het veld aan het doen ben gefilmd wordt, laat staan: dat ik het moet terugkijken.²

Een bal van grote afstand op doel mikken lukt nog aardig, en een lange pass versturen gaat nog min of meer zonder moeite. Maar wanneer ik per ongeluk voorin beland en zelf een hoge bal zie komen aanzeilen en aan alles voel dat die precies op maat is, in de loop, op de juiste hoogte en de juiste snelheid om ineens door te lopen naar het doel, dan gebeurt er de laatste tijd iets nieuws. Tijdens de vlucht van zo'n pass word ik niet langer bevangen door de opwinding die iedereen die ooit gevoetbald heeft kent, het met niets te vergelijken gevoel dat jij al precies weet hoe de komende vijf seconden zullen verlopen – alsof je al een paar tellen op de rest vooruit bent, tellen waarin je de bal in de loop zal controleren en hem daarna met binnenkant rechts langs de keeper zal schuiven. Voor die sensatie is nu iets anders in de plaats gekomen, namelijk een gebrek aan vertrouwen. Kan ik mijn voet wel voldoende draaien om die bal mee te nemen, kan ik voldoende versnellen om mijn tegenstanders voor te blijven, struikel ik niet onderweg naar de keeper, schiet het niet op het laatste moment in mijn hamstring, zoals laatst? Dingen waar ik vroeger niet eens over nadacht, vormen nu hordes waar ik me nog overheen moet worstelen. Het spiergeheugen begint

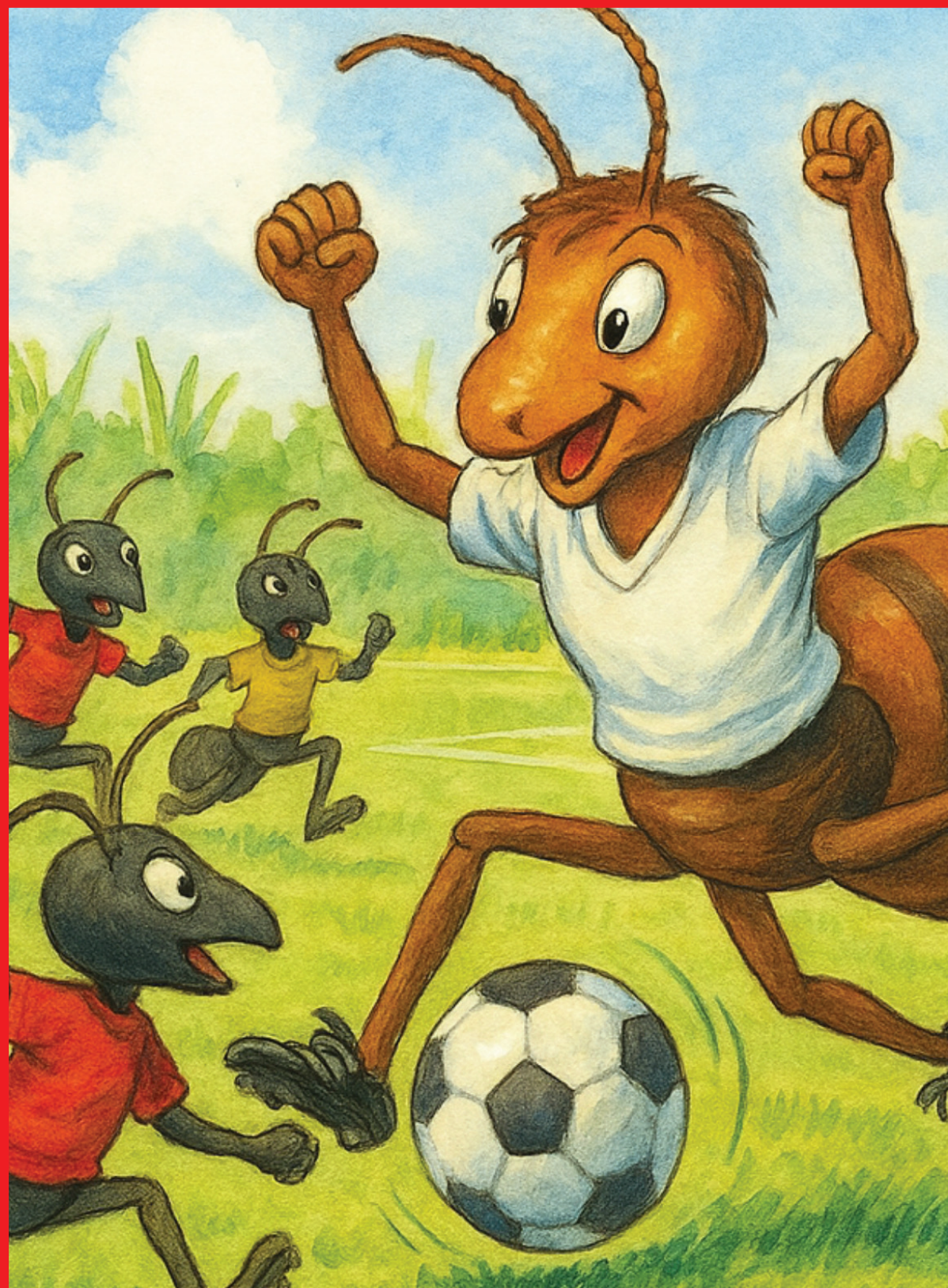
2. Begin dit jaar zag ik daadwerkelijk mezelf voor het eerst terug op beeld. Het filmpje duurt veertien seconden en is gemaakt door een van mijn zaalvoetbalteamgenoten. Je ziet me op de rug, je ziet hoe ik een een-twee aanga met een medespeler en vervolgens vrij voor het doel de bal enigszins onder me krijg, zodat ik met een vreemde zwieper de bal met mijn rechtervoet voor mijn linkervoet wegveeg, tegen de dichtstbijzijnde paal. Het ziet eruit als een actie van een niet-voetballer, iemand die uit alle macht probeert niet te struikelen. Snel is het niet meer, elegant is het mogelijk nooit geweest, maar er spreekt toch wel wat inzicht en enige handigheid uit die veertien tellen. Wanneer ik het filmpje doorstuur aan mijn vader, die me eindeloos vaak heeft zien voetballen, alleen de laatste vijftien jaar niet meer, stuurt hij terug: 'Ik ben niet enorm onder de indruk.'

tekenen van vergeetachtigheid te vertonen. Mijn lijf wordt op sommige momenten overgenomen door de niet-voetballer, die moeite heeft zijn evenwicht te bewaren, die niet durft te koppen als hij zijn tegenstander niet in beeld heeft, die nog steeds ballen ineens uit de lucht op doel trapt, maar dan zonder de mogelijkheid die ballen doelbewust te drukken, die bij iedere korte draai voelt hoeveel spanning er op zijn liezen staat, die bij elke aanraking in volle sprint (nou ja...) struikelt, op zijn knie valt en in de kleedkamer de plastic kunstgraskorrels uit de schaafwond moet laten spoelen, die de bal nog wel door iemands benen kan tikken maar de puf niet meer heeft om vervolgens die iemand ook nog te passeren, die zelfs voor de meest rudimentaire acties niet meer op zijn linkerbeen vertrouwt, die corners niet meer op een specifiek hoofd mikt maar min of meer lukraak voor het doel zwiept. De voetballer die ik ooit was, zit alleen nog in mijn hoofd, en soms, als de tegenstander het heeft opgegeven en ik vrij kan aanleggen, in mijn rechtervoet.

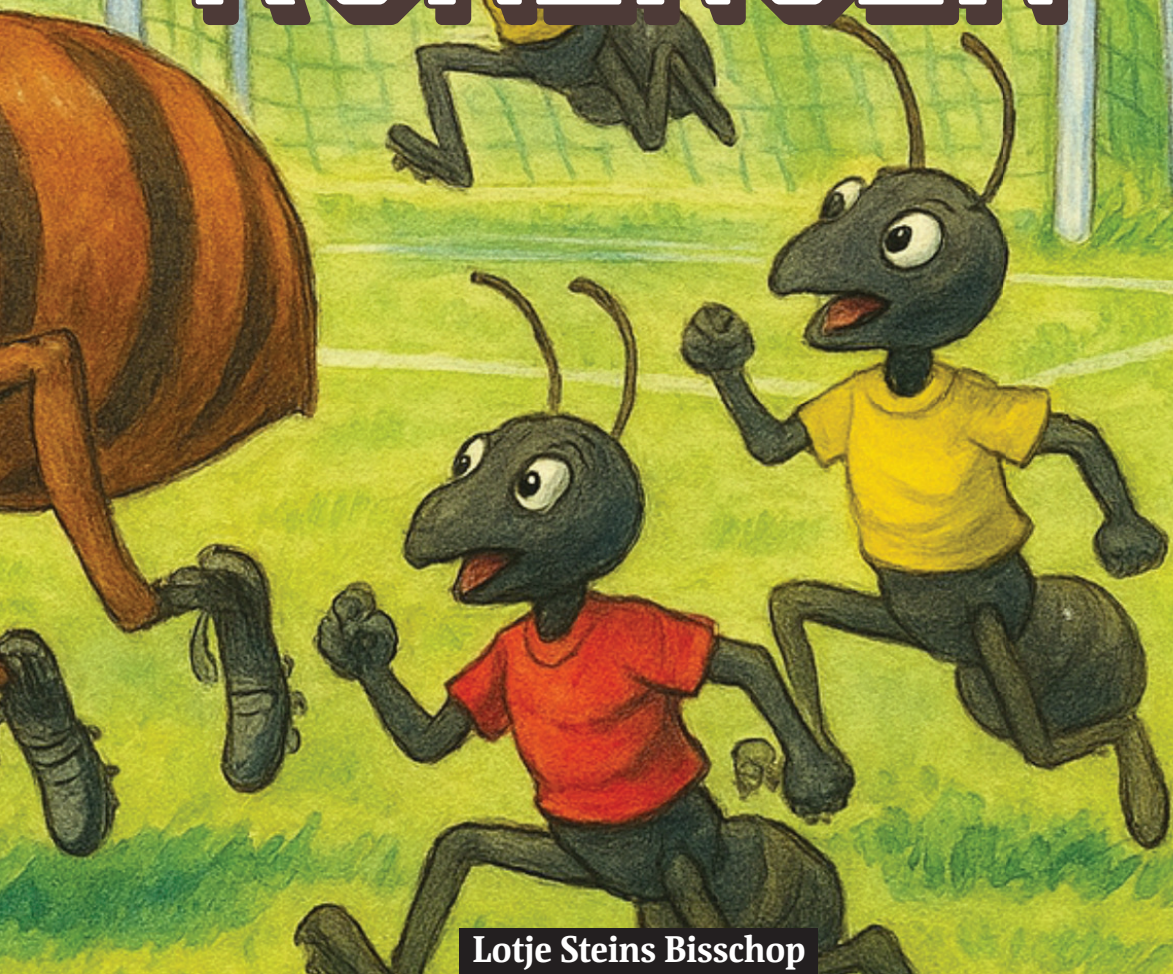
Er zijn weken – vooral in november en januari – dat de voornaamste reden om mezelf naar dat veld in Hoograven te slepen de gedachte is dat ik me op een dag niet meer naar een veld waar dan ook zal slepen, en dat dat dan onomkeerbaar zal zijn. Er nu mee stoppen is er voorgoed mee stoppen, dat realiseer ik me heel goed, en dat komt me nog altijd voor als te definitief. De meeste eindes schijnen ook een begin van iets anders te zijn, maar ik betwijfel of dat ook geldt voor het einde van mijn voetballeven en als er daar wel iets anders mee begint, kijk ik er niet naar uit.

Soms dreig ik me even te gaan verheugen op een bestaan waarin ik niet de helft van de week met geïrriteerde hamstrings en korsten op mijn knieën rondloop, en fantaseer ik over de dag waarop ik een nieuwe sport ontdek, maar dan zie ik mezelf roeien of padellen of zo, en daarna koffiedrinken en over overwaardes praten, en dan krijg ik het Spaans benauwd.

En trouwens, er zitten nog steeds dagen bij dat het wel lukt. Schaarse dagen. Dagen dat het ergens op lijkt. Dat er iets van mijn oude zelf terugkeert in mijn, ja, oude zelf. Dagen waarop de stramheid wegblijft, en waarop ik bijvoorbeeld een mooie goal maak, eentje die genoeg is voor een muntje. Ooit, toen ik als student op vrijdagavond mijn eerste verhaal voor *Hard gras* had ingeleverd en op zaterdagochtend een sms'je kreeg van Hugo Borst, die schreef dat het 'echt écht goed was', kon ik een uur lang niet stoppen met glimlachen. Echt: fysiek niet. Een spectaculair vreemde ervaring, die ik heel af en toe nog wel eens beleef, bijvoorbeeld als ik naar mijn spelende dochter kijk zonder dat ze mij in de gaten heeft, of als ik 's avonds laat terugfiets van het voetballen, A2 in mijn rug, consumptiemuntje in mijn zak. Bijna veertig.

DE MIEREN KONINGIN

Lotje Steins Bisschop

Flo bijt in haar medaille, Merel houdt de beker omhoog en pinkt een traantje weg. 'Siuuuu!' gilt Margriet. Ze staat wijdbeens. Haar knieën zijn licht gebogen en haar armen wijzen gestrekt naar beneden – ze lijkt meer op een chimpansee dan op Ronaldo.

Ik leun tegen het hek van het eerste veld. Op de grond ligt een klodder ijs. Mieren kronkelen er zigzaggend omheen en trippelen hongerig richting het hoorntje.

'Mam!' Flo rent naar me toe. 'We krijgen limonade!' Op haar voortand plakt een stukje medaille, het plastic is donkerbruin geworden.

'Lekker lieverd,' glimlach ik.

Flo rent weer naar haar team. Zonder dat ze het doorheeft plet ze een stuk of vijf mieren – zwarte wegmieren, denk ik: zwarte wegmieren vind je meestal in het zand tussen de tegels. Ze lijken op glanzende houtmieren, maar glanzende houtmieren zijn een stuk groter en leven in boomholtes, verrotte takken, oude balken – en in doodskisten.

Ik dacht nog dat ik er eentje over mijn moeders neus zag kruipen, maar toen ik nog een keer keek, was hij verdwenen. Daarna ging de deksel dicht. De mieren lopen onverstoord door. Ze slingeren heen en weer, als golfjes van een kleine rivier. De kruimel van het hoorntje zweeft erachteraan en verdwijnt langzaam in het gat in de grond.

Ik ga op de tegels zitten. Wolkenstroken bewegen voor de zon – de onderkant is grijs, de bovenkant is spierwit en pluizig. Ik doe mijn ogen dicht en ga erin liggen: op wolkenkussentjes kun je drijven.

Het metalen raamwerk drukt in mijn rug. Luchtkussentjes bestaan niet: het zijn mengsels van warme en koude lucht, wrijvingen van luchtsoorten – een voorbode van onweer.

'Op warme zomerdagen, vlak voor het onweer, kan er iets heel bijzonders gebeuren,' zei mijn moeder, toen ze mij hielp bij mijn eerste spreekbeurt.

Ik denk dat het dertig jaar geleden is, toch kan ik het me nog precies herinneren.

'Wat dan?' vroeg ik en ik kroop bij haar op schoot.

'Dan vliegen de mieren uit.' Ze krabde aan haar neus. 'De toekomstige koninginnen, de kroonprinsessen, verlaten de kolonie. Ze spreiden hun vleugels en vliegen weg.' Haar ogen twinkelden. 'Dat heet de bruidsvlucht.'

Fluitenkruid hangt over het hoge gras in de verte. Het lijkt op een reus-achtige, witte, kanten jurk. Vroeger deed ik de bloemetjes in mijn haar en maakte ik fluitjes van de stengels – uren zat ik in het hoge gras te fluiten.

Als je maar hard genoeg blaast komen de elfjes, dacht ik.

Even lijkt het alsof er wat fladdert, maar dat zullen wel vlindertjes zijn – landkaartjes, of koolwitjes. Sommige mensen beweren dat witte vlinders de zielen van de overledenen zijn.

Een koude rilling loopt over mijn rug.

Een maand geleden was ik nog in het verpleeghuis. Jozef, Jezus en Maria stonden in de vensterbank. Het was al bijna juni, maar mijn moeder wilde het kerststalletje niet opruimen. Het stond zo gezellig, vond ze. Ik pakte de stukken op en wilde ze alsnog in een doos doen, maar Jezus gleed uit mijn handen. De kribbe stuiterte in twee delen op de vloer, het babyhoofdje rolde als een roze knikker over de grond. Maria en Jozef staarden naar de lege plek in het hooi.

‘Wat gebeurt hier allemaal?’ Mijn moeder draaide zich langzaam om. Van haar soepele, flexibele lijf was weinig meer over. Haar verstijfde ledematen bogen nauwelijks, haar voeten schuifelden mechanisch over de tegels, haar romp schommelde van links naar rechts – ze was net *Smartbot 2.0*, de robot van Flo.

‘Ik heb Jezus laten vallen.’

Mijn moeder remde af en kwam tot stilstand. ‘Arme Jezus,’ zei ze zacht. Door de Parkinson had ze bijna geen mimiek meer. ‘Waar is hij nu dan?’ ‘Volgens mij ligt zijn hoofd onder de verwarming,’ stamelde ik. Haar ogen begonnen te glimmen. ‘Lekker laten liggen,’ zei ze monotoon.

Ik ging op de rand van haar bed zitten en stootte mijn hoofd tegen de optrek-triangel. Het schommelende ding zorgde voor zilveren flitsjes op het raam, die wegschoten als kleine, vliegende sterren. Nero volgde ze met zijn ogen. Zijn oren stonden gespitzt.

De zon ging onder. Flatgebouwen vervaagden, de winkel voor gehoor-toestellen werd grijs, de Albert Heijn op de hoek verloor zijn felblauwe gevel – de kleuren trokken langzaam uit de straat. Dit zorgcomplex hadden ze al veel eerder verlaten: hierbinnen was bijna alles beige. Nero ging opgekruld op het bed liggen en begon te spinnen. Katten zijn nagenoeg kleurenblind.

‘Proost meisje.’ Haar hand trilde zo erg dat ze wijn morste, over de kerststal heen. Maria’s jurk kreeg spetters, Jozef keek geschrokken naar het bloederige tafereel. Het hooi kleurde rood.

‘Godver.’ Mijn moeder zette haar glas op de vensterbank, bij het neerzetten knoeide ze nog meer wijn – ook het *Scientific Journal of Microbiology* kreeg donkerrode vlekken.

‘Ik wil naar bed,’ bromde ze. Haar ogen glommen niet meer.

‘Zal ik vragen of ze je wat eerder komen helpen?’

‘Je doet maar.’

Nero trippelde naar haar toe en gaf haar een kopje. Daarna liep hij naar de verwarming. Het hoofd van Jezus kreeg een zacht tikje met het kussentje van zijn poot.

De meiden zijn nog steeds op het veld. Margriet oefent *rainbow flicks*, Sabine staat op haar handen. Flo en Merel schieten over, tien, elf, twaalf keer – met een bal, twee ballen, drie ballen – ze kunnen eindeloos

zo doorgaan, dat doen ze altijd. Elke bal mag maar een keer aangeraakt worden, de ballen moeten blijven rollen en ze mogen niet uit het vak. Flo mist, Merel schiet de andere bal over de lijn. Acht keer, met twee ballen. Het begint zachtjes te regenen.

‘Kom, we gaan,’ zegt Merel. Ze doet de ballen in de tas. Samen met Flo loopt ze van het veld. ‘Ik word later prof,’ zegt ze. ‘Net Lieke Martens.’ ‘Ik word later microbioloog,’ antwoordt Flo. ‘Net als oma,’ mompelt ze erachteraan.

Ik probeer de brok in mijn keel weg te slikken.

Merel slaat een arm om Flo heen. ‘Jouw oma is cool... was cool, bedoel ik.’ Tranen prikken in mijn ogen. Gelukkig heeft Flo niks door: het verschil tussen tranen en regendruppels kun je alleen proeven.

De laatste keer dat ik mijn moeder zag, lag ze te soezen in haar stoel.

Ik ging op het krukje naast haar zitten en bladerde door haar notitieboekje. ‘*Ophiocodyceps camponoti – floridani*’ stond op de laatste pagina. De letters waren uitgeschoten, haar vingers bibberen altijd tijdens het schrijven. De rest van de tekst was zo trillerig, dat ik het niet meer kon lezen.

‘Wat staat hier?’ vroeg ik.

Mijn moeder ging langzaam rechtop zitten en pakte een van haar wetenschappelijke tijdschriften.

‘Kijk.’ Ze sloeg het tijdschrift open. ‘In Florida worden er mieren bedreigd door een hele bijzondere schimmel, de *Ophiocodyceps camponoti – floridani*.’ Ze wees op een mierenlichaam met witte, slierterige draden.

‘De schimmel zorgt ervoor dat de mier zijn kolonie verlaat, in een plant kruipt en in het zonlicht wacht totdat hij sterft.’ Ze zuchtte. ‘Als de mier dood is, komt de schimmel naar buiten, zoals hier.’ Ze sloeg de bladzijde om. Op het tijdschriftenpapier glom een plaatje van een opengebarsten mierenlichaam. De schimmel zag eruit als een soort paddenstoel.

‘Wat eng,’ zei ik.

‘Nee hoor,’ zei mijn moeder. ‘Uiteindelijk maken schimmels alle dode dingen weer levend.’

Daarna zakte ze terug in haar stoel. Zonlicht viel schuin op haar gezicht. Ik beeldde me in dat er een reusachtige paddenstoel uit haar mond groeide.

Er glinstert iets tussen de voegen van tegels. Ik buk, ga op mijn hurken zitten, kijk nog een keer – en knipper een paar keer met mijn ogen.

Daar, op de plek waar net nog enkele mieren liepen, krioelen nu honderden, duizenden, tienduizenden exemplaren – met vleugeltjes. Ze kruipen uit de zandgaatjes, over elkaar heen, in kluitjes, kluwen, hoopjes – het is precies zoals op de plaatjes die mijn moeder mij dertig jaar geleden liet zien.

Iehl!’ gilt Flo.